

NETOCRAȚIE SAU ÎNTOARCERE LA ABSOLUT

Mariana Benea

În viziunea sociologului Daniel Bell, „cultura este încercarea de a da o serie de răspunsuri coerente acelor situații existențialiste cu care se confruntă orice ființă umană pe parcursul vieții sale”.

Cu toții ne dorim coerență în situațiile existențialiste cu care ne confruntăm – legate de ce prețuim, ce detestăm, de modul în care trăim și modul în care murim, de la ceea ce simțim la felul cum reacționăm. La prima vedere lucrul acesta pare evident, respectiv știm cu toții că dacă vrem să conviețuim unii cu alții într-un climat decent este imperios necesar să existe anumite trăsături comune.

Cu toate acestea este extrem de evident că, de prea multe ori, în cele mai dureroase momente de răscruce ale vieții, lucrul acesta nu se întâmplă deloc. Pe bună dreptate ne întrebăm de ce. Răspunsul la o astfel de întrebare reclamă o căutare intensă, asiduă, desfășurând pagini de istorie în încercarea de a o valoriza sau apelând la știința altora mai învățați decât noi, a căror unică preocupare în viață a fost să dezlege întortocheatele ițe ale istoriei¹ și rațiunii umane. Un asemenea demers este costisitor din punct de vedere energetic și nu lipsit de protuberanțe; prin urmare, de cele mai multe ori este mai ușor de acceptat un sistem gata asamblat de alții care, cel puțin pe termen scurt, pare să funcționeze. (Există o anecdotă tragi-comică, despre un student care, fiind întrebat ce este mai gravă: ignoranța sau nepăsarea, a răspuns prin: „nu știu și nu îmi pasă”).

Problematicile modelelor culturale și a valorilor au fost abordate de-a lungul timpului într-o multitudine de fațete.

Una dintre aceste abordări, foarte inedită în esența ei este cea prezentată de Alexander Bard și Jan Soderqvist în cartea lor, devenită best-seller non-fiction în Suedia și mai târziu în toată lumea, intitulată „Netocrația”.

Existența umană, în opinia autorilor este un conflict continuu între o multitudine de forțe diferite care sunt în permanentă opoziție una față de cealaltă, dar care se presupun și se definesc una pe cealaltă tocmai ca rezultat al acestei opoziții. Punctul esențial nu este reprezentat de forțele în sine, ci de tensiunea din relațiile dintre ele – felul cum sunt menținute și dislocate pozițiile de putere și lupta eternă dintre ele.

Sursa de inspirație pentru ideile lor este Friedrich Nietzsche, Charles Darwin, precum și teoreticienii puterii Gilles Deleuze și Michel Foucault.

¹ În acest context, este relevantă afirmația lui Samuel Taylor Coleridge, un poet romantic englez, din secolul XIX: „Dacă oamenii ar putea învăța din istorie, ce lecții am primi! Dar pasiunea și părtinirea ne orbesc, iar lumina pe care ne-o dăruiește experiența este ca o lanternă de la pupa, care luminează doar valurile pe care le lăsăm în urmă”.

Pentru ilustrarea acestor tensiuni sociale, autorii au folosit diagrama mobilistă – un model recurent care ilustrează curgerea istorică, în care puterea migrează, este capturată și apoi recapturată în toate direcțiile.²

Urmând același model darwinist, autorii afirmă că evoluția socială se produce arbitrar: anumite mutații se dovedesc benefice în anumite circumstanțe, supraviețuind cel mai bine adaptat. Noua clasă dominantă care apare într-un anumit moment istoric este alcătuită din indivizi și grupuri care, din pură coincidență, se întâmplă să fie aproape de punctul în care se sfârșește noua constantă asumată.

Echivalentele sociologice pentru conceptul de gene din biologie au primit numele de „meme” – idei sau sisteme de idei interconectate, reprezentând valorile și bagajul cultural ale fiecărui individ sau grup (darwinism memetic).

În acest context, „memele” feudale identificate retrospectiv au fost reprezentate de: monarhie, curte, numele ancestrale, etichetă, deținere de pământ; ierarhia în feudalism a fost de genul: monarh – aristocrație – țărani.

Când epoca aristocrației a început să apună, pe fundalul social și-a făcut apariția o nouă clasă dominantă, burghezia, care a preluat vechile atribute ale aristocrației. Antreprenorii capitaliști, educați într-un spirit protestant care se distingea printr-o puternică etică a muncii au provenit din surplusul de țărani, cei mai de jos în vechea structură de putere, mai degrabă decât din moștenitorii titlurilor și averilor aristocrate.

„Memele” principale ale capitalismului au devenit comerțul, băncile și piețele de acțiuni. Alte ansambluri capitaliste importante sunt aparatul de stat, grupat în jurul memei de democrație reprezentativă, și sfera academică din jurul memei știință.

Dacă în feudalism biserica juca un rol major, în capitalism această poziție a fost iremediabil pierdută, pentru că individul a devenit Dumnezeu, umanismul³ fiind ridicat

² Diagrama mobilistă are la bază un conflict de putere. Cu cât se apropie mai mult interacțiunea dintre două forțe complementare și/sau opuse de un anumit moment presupus – care poate reprezenta valoarea centrală în societate – „axioma perioadei”, presuposițiile fundamentale cu privire la structura existenței, viziunea asupra lumii care este general acceptată și care este, prin urmare, funcțională din punct de vedere social), cu atât este mai are miza de putere. Interacțiunea dintre forțe reprezintă esența problemei. Stăpânul nu poate exista independent de sclav, la fel cum sclavul nu poate exista independent de stăpân. Tocmai natura de sclav a sclavului îl face pe stăpân să fie stăpân, iar amândoi sunt angajați în eterne lupte pentru recunoaștere. Schimbările istorice de paradigmă au loc atunci când o constantă presupusă este mutată și suferă o redefinire calitativă, o schimbare echivalentă cu un cutremur istoric. Consecința imediată este că toți ceilalți factori sunt profund afectați de faptul că punctele lor de origine, reperele în jurul cărora gravitează o societate, se pun dintr-o dată în mișcare. Actorii ajung să nu mai creadă că știu ceva cu certitudine. Apar alți noi actori în arenă și provoacă imediat o nouă luptă în jurul punctului către care se îndreaptă valoarea presupusă. După ce șocul se domolește, vechii actori trebuie să își găsească roluri noi și mai puțin impresionante. Când oamenii și clasele sociale își dau seama de elementul constant în jurul cărora gravitaseră viețile lor și care formase baza identității lor s-a pus în mișcare, reacționează la început printr-o negare vehementă; „Așa ceva nu se poate întâmpla!”. După o vreme, când schimbările nu mai pot fi tăgăduite, reacția lor devine fie una de resemnare, fie una de opoziție agresivă; „Așa ceva nu are voie să se întâmple. Vezi Alexander Bard și Jan Soderqvist, *Netocrația*, Publica, București, 2009, pp. 38, 39.

³ **Ziua de naștere a umanismului, în viziunea lui Goethe a fost fixată în 25 octombrie 1518 (în scrisoarea lui Ulrich von Hutten către Wilibald Pirckheimer, în care acesta îi scria corespondentului său că adevărata noblețe nu este cea pe care o moștenim prin naștere, ci aceea pe care o cucerim prin merite).**

Specificul umanismului european constă din imitarea unui model străin. Spre deosebire de umanismul chinez, cum este de pildă confucianismul, care constă din imitarea pioasă a unui model tradițional pur chinezesc, umanismul european s-a născut din recunoașterea a trei lucruri: mai întâi, că este

la rangul de axiomă, știința a devenit cartea sfântă, națiunea - raiul, iar capitalul a devenit instrumentul sacru al puterii. (Aproape toate partidele politice, de la republicani (SUA) la partidul comunist din Germania de Est s-au identificat ca fiind umaniste).

Statul, legitimat pe voința poporului, despre care se presupunea că este reprezentată și exprimată în parlament a devenit un actor printre toți ceilalți de pe piața capitalistă, iar existența sa a devenit dependentă de taxele pe muncă și pe capital; parlamentul a devenit subordonat sistemului capitalist, extrem de limitat în decizii, întrucât se găsea în incapacitatea de a pune la îndoială fundamentele acestuia fără să-și riște propriile activități.

Etatismul a devenit ideologia politică caracteristică parlamentarismului burghez - o încredere fundamentală în proiectul OM și în îndatorirea statului de a duce la bun sfârșit acest proiect.

În opinia autorilor „Netocrația”, data de 11 septembrie 2001 se propune a fi momentul istoric când informaționalismul a înlocuit oficial capitalismul ca paradigmă dominantă în lume.

Netocrația este o nouă clasă dominantă, globală, definită ca o rețea minusculă, dar bine încheată, condusă numai de principii atenționiste, care poate îngenunchea până și cel mai puternic stat din lume, cu resurse financiare aproape nelimitate.

Dacă burghezia s-a distrat fără pic de respect cu valorile aristocrației, clasa netocrațiilor urmează același ciclu cu „vacile sacre ale burgheziei: identitatea individuală, responsabilitatea socială, democrația reprezentativă, procesul legislativ, sistemul bancar, piețele de acțiuni”.

În societatea informaționalistă, cel mai important forum va fi nexusul, portalul puterii, nodul de legătură în internetul atotcuprinzător. În jurul acestei funcții se va afla cel mai important ansamblu din paradigma informațională: rețeaua netocratică.

Caracteristic pentru trecerea de la capitalism la informaționalism este medIALIZAREA generală. Mass-media a început să acționeze ca un organism autonom, formând fundamentul pentru noua structură a puterii.⁴

lipsit de înțelepciunea pe care o caută; apoi, că această înțelepciune a fost cândva atinsă de alții, în al treilea rând, că la înțelepciunea pe care o caută se poate ajunge prin cultivare susținută. Vezi H.R. Patapievici, „Valorile Europei”, în Mihail Neamțu, Bogdan Tătaru-Cazaban (coordonatori), *O filozofie a intervalului: în onoarem Andrei Pleșu*, Humanitas, București, 2009, pp. 246-260 (247).

⁴ Tot ce are legătură cu politica se petrece în condițiile stabilite de mass-media. Strategia acesteia din urmă s-a construit în jurul unui mit: cel al disprețului electoratului față de politicieni – indivizii care încalcă valorile cele mai sacre ale unei culturi, indiferent care este aceasta, pentru că fenomenul are extindere globală, cu variațiuni culturale. Nu politicienii sunt importanți, prin urmare, chiar dacă ei sunt înlocuiți, disprețul persistă.

Procesul se desfășoară circular: mass-media proclamă disprețul justificat față de politicieni (granița dintre politică și bârfă devenind tot mai estompată), acest lucru le periclitizează și mai mult poziția, urmează o nouă rundă de răfuieți în mass-media etc. Crearea capitalului politic pe bazează pe viața lor privată, în terminologia sociologului american Richard Sennet, politicienii fiind niște artiști de cabaret a căror specialitate este „striptease-ul psihic”.

Urmarea inevitabilă este spectacolul mediatic, moartea democrației reprezentative, neputința totală a politicienilor și dictatura mass-mediei hiperreale.

Dovada adusă în favoarea acestui argument este prezența la vot în continuă scădere din anii 60, în majoritatea democrațiilor occidentale.

Individul ca noțiune nu-și mai are sensul, potrivit lui Bard și Soderqvist, pentru că identitatea sa va suferi în noua societate transformări radicale. În fond, termenul de individ va fi eliminat, înlocuindu-se cu cel de divid, respectiv va avea posibilitatea de a hălădui prin diverse identități, mereu receptiv la noi impulsuri, fără un scop clar definit, fiind un conglomerat pentru dorințe și puteri contradictorii, fără nici un centru. Ca urmare, vor domina ideile despre inteligența socială bazată pe situații, interacțiune și exploatarea controlată a personalității schizoide propuse de teoreticienii comunicării progresive și schizo-analiști. În societatea informaționalistă toți vor căuta să-și trateze problemele legate de o personalitate excesiv de unitară, decât cele cauzate de tendințele schizofrenice.

Va exista o nouă limbă, pentru că elita electronică va pune bazele unei noi lingua franca, o net-latină bazată pe engleză.

Societatea va fi plurarhică, nu în sensul abolirii regulilor, dimpotrivă, ele vor fi mai multe decât în democrație, mai abstracte, în perpetuă schimbare, pentru a face față fluxului permanent de informații noi. Regula jocului de pe net se va numi netichetă (etica strictă a informaționalismului). Delictele săvârșite împotriva netichetei nu vor avea forma cunoscută în prezent (amenzi, închisoare etc.), ci vor lua forma dislocării virtuale – excluderea din rețelele esențiale (tradus prin imposibilitatea de supraviețuire).

Pentru ca rețeaua să se ridice la standardele de eficiență care există pe piața curatorilor (un fel de portari spre lumea virtuală), toți cei care nu aduc o contribuție valoroasă sau sunt priviți ca amenințări la adresa intereselor comune ale rețelei trebuie excluși. În jurul rețelelor se vor construi firewall-uri solide care o vor proteja de vizitatorii nedoriți sau de supravegherea neautorizată. Rețeaua – va înlocui omul ca proiect social maxim, iar rețeaua curatorilor va înlocui statul.

Consumtariatului, un fel de proletariat informațional va îngroșa rândurile rețelelor neatractive, pline de informații-gunoii – îi va lipsi orice credință fermă într-un viitor mai luminos. Rebelii consumtarieni vor găsi mai degrabă inspirație ideologică la breslele închise din Evul Mediu și la mișcarea revivalistă puritană din iluminism: dorința de izolare de mediul înconjurător în așteptarea sfârșitului Timpului și a prăbușirii Universului.

Aceasta este lumea netocratică imaginată de Alexander Bard și Jan Soderrqvist, numiți pe drept cuvânt fie genii, fie nebuni. Viziunea lor provoacă, reprezintă o profeție care nu îți dorești să se îndeplinească.

Părăsind registrul virtual, în articolul său „Omenesc, mult prea omenesc”, (o derivație de la „Scurt eseu despre onoare și curaj”), profesorul Daniel David pledează pentru morală și știință ca și componente esențiale într-un model cultural ideal.

O astfel de idee își are originea în filozofia grecească antică. Reprezentantul de frunte al antichității, Aristotel afirmă că principalele rațiuni pentru cunoaștere sunt Adevărul, Moralitatea și Tehnica (tehnologia), în această ordine – adică ceea ce este adevărat, cum să trăiești și modalitățile practice de valorificare a cunoașterii.

Pe de altă parte, sofistii au popularizat adagiul lui Protagora: „Omul este măsura tuturor lucrurilor” și sensul pe care l-au dat ei maximei a fost acela că indivizii nu sunt responsabili în fața nici unei autorități transcendente pentru acțiunile lor, ca urmare au relativizat Morala.

În perioada de decadență a Greciei, gândirea a fost determinată de relativismul pur al sofștilor, abandonându-se ideile mistice ale lui Platon sau aspirația lui Aristotel după un Dumnezeu suprem. Polisul grecesc s-a prăbușit în scurtă vreme, în special datorită faptului că nu au găsit credință durabilă care să organizeze civilizația, iar geniul tehnologic și imaginația nestăvilită au devenit scopuri în sine.

Prăbușirea acestei înfloritoare civilizații oferă un răspuns la întrebarea dacă e necesar să posezi și valori morale sau numai profesionale.

Cred că nu greșesc când afirm că atât Hitler, cât și Stalin au fost foarte buni profesioniști. Eficiența lor a fost maximă, obiectivele lor au fost SMART. Și totuși, nu ne vom mai dori niciodată replici ale acestor indivizi. Dacă erau mai puțin eficienți ar fi rămas mult mai mulți oameni în viață.

Singura concluzie pertinentă pe care o pot trage este că nu există un model cultural ideal, în absența unor oameni ideali. Însă oamenii ideali nici măcar nu pot fi definiți în absența Idealului, Reperului Absolut.

În istorie au năvălit mulți demagogi care au propus societăți ideale și au sfârșit prin a o însângera. Au pornit de la premiza că toți oamenii sunt egali și au sfârșit cu concluzia că „unii sunt mai egali decât alții”.⁵

Teorii politice și sociale despre care se clama că vor duce la progresul societății au generat experiențe criminale, justificare prin promisiuni utopice, care au lăsat în urma lor milioane de victime. Comunismul, atât de apropiat de experiența noastră a pretins că va aduce salvarea omenirii, prin aceea că va crea omul de tip nou. Se pare că nici după câțiva zeci de ani de democrație nu putem scăpa de spectrul acestuia.

Societatea post-modernistă în care trăim în prezent a abandonat absoluturile; este autonomă din punct de vedere moral, fiecare ia hotărâri pentru sine și nu depinde de nici o autoritate. Consecința tristă a acestui fapt este că trăim într-o contradicție flagrantă, care găsește justificări chiar și pentru cele mai iraționale păreri și acțiuni⁶. Artele au devenit un eufemism pentru devianță și discordie, generând realități alternative și pervertind imaginația populară prin călcarea în picioare a oricăror virtuți.

Dacă o societate și-a abandonat Absoluturile, pârghiile pe care se sprijină morala se șubrelesc alarmant. Nu mai există motivație adevărată, intrinsecă, pentru perpetuarea valorilor morale. Din moment ce legea gravitației economice este propriul interes, de ce m-aș osteni să fac loc în viața mea carității sau compasiunii?

Dacă ar fi să concluzionez, răspunzând întrebărilor care au inițiat acest eseu, pot să afirm cu certitudine că ceea ce mie îmi dă coerență și identitate ca persoană este Dumnezeu. Este Absolutul, Reperul care nu dă greș niciodată. Indiferent de sfera în care mă mișc – profesie, viață privată știu că voi avea întotdeauna de unde să pornesc și unde să revin dacă se întâmplă să deviez. Aceasta este prima Valoare, de unde derivă toate celelalte valori.

⁵ George Orwell – Ferma animalelor.

⁶ Teologul german Emil Briner a făcut afirmația interesantă că lui Adolf Hitler ar trebui să i se acorde postum diploma de doctor în teologie pentru că a reamintit Europei moștenirea ei creștină tocmai prin faptul că a arătat ce s-ar alege de lume fără creștinism.

Acest fapt conduce la existența scopului, direcției și strategiei în viața mea. Îmi conferă identitate în mijlocul confuziei, demnitate și încredere în finalitatea lucrurilor. Toată gama atributelor morale care derivă din legea divină devin imperative, nu facultative. Nu pot să spun că una este mai valoroasă în detrimentul celeilalte. Pot să afirm doar standardul la care ar trebui să ajungă orice creștin: bucuria, dragostea altruistă/sacrificială, toleranța, bunătatea, perseverența, blândețea, caritatea.

Fără să fac o clasificare a valorilor, aș aduce în atenție două exemple din viața privată. Încercând în permanență să mă raportez la Standard, în pofida convulsiilor sociale și economice în care trăim cu toții, constat că se dezvoltă treptat un aparat critic prin care pot evalua acțiunile individuale și colective ale oamenilor din sfera imediatului și, prin extensie, acțiunile cu impact pe termen lung; mi se dezvoltă capacitatea de a face judecăți de valoare nu doar asupra lucrurilor evidente, ci și acelor aflate încă în sfera incertului, un simț delicat de genul aprob /dezaprob, „haideți să ajutăm”.

*Este extrem de ușor să ai standarde duble. Nu trebuie să faci eforturi în acest sens, ele vin pe nesimțite. Lumea oferă toate condițiile pentru personalități duale, schizoide din punct de vedere moral, de genul „până aici ține sacrul/de aici începe profanul”. **Îmi doresc și lupt pentru integritate**, fiindcă fiecare aduce cu sine o sumă de alegeri care validează sau invalidează acest lucru.*

Nu-mi voi susține alegerea celor două caracteristici prin enumerarea unor acțiuni prin care să validez ceea ce spun, pentru că unul din perceptele creștine este să nu chemi televiziunea când ai reușit sau intenționezi să faci ceva valoros. Mă limitez să amintesc doar că mi s-a întâmplat să recunosc foarte repede câteva fenomene de masă, care păreau bune la început dar mai târziu s-au dovedit a fi extrem de reprobabile, precum și, la antipod, am intuit oameni foarte valoroși ascunși într-un anonim perfect.

Ultima întrebare viza comparația valorilor proprii versus „cel mai sigur lucru este că nimic nu e sigur” – viziunea autorilor cărții „Netocrația”.

Pe parcursul întregii lecturi a acestei cărți mi-a revenit obsesiv subiectul cărții „Minunata lume nouă”, de Aldous Huxley, un titlu ironic, o utopie neagra despre o lume a terorii, în care civilizația, dominată de tehnică, devine incompatibilă, în ultima instanță, cu individualitatea și libertatea umană. Acțiunea se petrece în secolul șapte „după Ford”.

Minunata lume nouă este o lume în care copiii se nasc pe bandă rulantă, pe parcursul a nouă luni de “fabricație” – desigur în cele mai aseptice condiții, condiționați din start pentru anumite munci și separați pe clase de inteligență: Alfa Plus - geniile, Beta, Epsilon Minus sau Gamma Minus – cei condiționați pentru muncile mizere, rutinante.

Educația se face în centre specializate unde, prin metoda învățării rapide, copiii asimilează cunoștințele de care au nevoie: ascultă de mii de ori în timpul somnului informațiile necesare, și se trezesc că “știu de undeva” să facă diferite munci sau au diferite informații. Dar nu pot face conexiuni.

Nu exista cupluri, fiecare putând avea orice partener de sex opus, dacă acesta consimte. Nu există deci fidelitate, nici familie. Nașterea reprezintă o rușine, ca toate

celelalte obiceiuri "sălbatic", a oamenilor care trăiau după stilul vechi, religiile vechi sunt anulate.

Oamenii nu îmbătrânesc niciodată fizic, doar că unii... dispar la un moment dat. Fiecare lucrează șapte ore pe zi, nu suferă de depresii, nici de accese de conștiință pentru că totul este prevenit prin dozele zilnice, distribuite la toți indivizii, de soma, un drog puternic, care oferă odihna, plăcerea, senzația de concediu etc., în funcție de dozele în care este luat. Nu există identitate, în schimb li se oferă Comunitate, un fel de ritual ciudat în care își administrează soma în grup.

Chiar dacă utopia este la ea acasă, mici rebuturi tot se întâmplă (un Bernard Marx, o excepție a categoriei alfa datorată unui strop de alcool introdus din greșeală în procesul său de decantare) sau indivizi care nu se potrivesc acestei societăți minunate, adică cei care citesc cărți, care cred în Dumnezeu – adică niște ciudați care fac obiectul senzațiilor TV, ostracizați de societate în rezervații în New Mexico.

Ciudățenia la romanul lui Huxley este că a fost scris în 1932, cu mult înainte de a se putea intui realizările tehnologice care să permită să prefățeze experiențe genetice generalizate.

„Minunata lume nouă”, alături de „Netocrația”, cărți scrise la aproape 70 de ani distanță una de cealaltă ar trebui, cred să ne stârnească multe întrebări vis-a-vis de istoria pe care o parcurgem.

Ne dorim să trăim în masa consumtariatului (pentru că sigur nu este loc pentru toți în categoria netocrațiilor), sau să facem concedii virtuale prin intermediul unei mici doze de soma?

Dacă nu, opinia mea este că unica alternativă este întoarcerea la ABSOLUT.

Mariana Benea

15.06.2011

Cluj Napoca